

dr hab. Irena Mudrecka, prof. UO
Kierownik Katedry Pedagogiki Specjalnej
Uniwersytet Opolski

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Tajak-Bobek
pt. „Charakterystyka i uwarunkowania procesu podejmowania decyzji
przestępczej – znaczenie dla oddziaływań resocjalizacyjnych” napisanej pod kierunkiem
dr hab. Przemysława Piotrowskiego na Wydziale Filozoficznym
Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie**

Omówienie i ocena problematyki badawczej

Recenzowana praca mgr Agnieszki Tajak-Bobek porusza problematykę uwarunkowań procesu podejmowania decyzji, których bezpośrednim skutkiem są zachowania przestępcze. Podstawą teoretyczną do konceptualizacji projektu badawczego i operacjonalizacji zmiennych Autorka uczyniła koncepcję poznawczą. W świetle tej koncepcji kluczem do wyjaśnienia przyczyn i mechanizmów zachowania człowieka (w tym zachowań przestępczych) jest jego sposób odbioru i interpretacji świata oraz zachodzących w nim zjawisk. Człowiek odbieranym przez siebie bodźcom nadaje określone znaczenie zgodnie ze swoimi wcześniejszymi doświadczeniami i ze swoimi schematami poznawczymi, które reprezentują wiedzę o świecie, a przede wszystkim wiedzę o sobie, o innych i o przyszłości. W toku swojego życia człowiek przyjmuje, przechowuje, interpretuje, tworzy i przekazuje za pomocą języka informacje – na ich podstawie podejmuje swoje decyzje. Jako sprawca człowiek podejmuje działania celowe i sprawuje nad nimi poznawczą kontrolę. Jednakże wiemy, że u osób o zaburzonej socjalizacji sfera popędowo-emocjonalna dominuje nad sferą poznawczą. Oznacza to, że najczęściej na decyzje tych osób dominujący wpływ mają doświadczane w danej chwili emocje, a nie analiza danych, wnioskowanie czy przewidywanie następstw określonych zdarzeń. Rozpoznanie uwarunkowań podejmowanych decyzji przestępczych jest więc ważnym celem diagnostycznym dającym podstawę do opracowanie właściwego programu oddziaływań resocjalizacyjnych ukierunkowanych na usprawnianie u przestępców kontroli poznawczej i umiejętności podejmowania decyzji zgodnych z normami społecznymi.

Podjęta problematyka jest więc istotna z punktu widzenia rozwoju pedagogiki resocjalizacyjnej, ale, niestety, rzadko jest poddawana eksploracji w warunkach polskich.

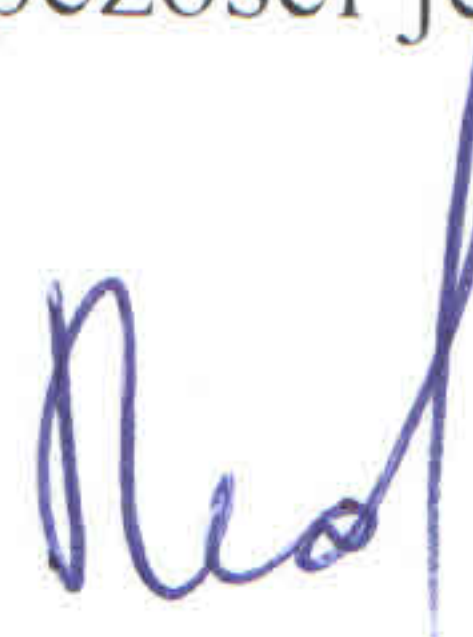
Wybór tematu przez Autorkę uznaję więc jako trafny i celnie wpisujący się w nurt badań prowadzących w konwencji poznawczo-kognitywistycznej, a badania jako potrzebne i użyteczne. Podjęta problematyka badawcza jest ważna ze społecznego punktu widzenia, cenna poznawczo i mająca znaczenie z punktu widzenia doskonalenia praktyki resocjalizacyjnej, jak również profilaktyki społecznej.

Omówienie struktury i zawartości merytorycznej pracy

Przedstawiona do recenzji praca doktorska składa się z 449 stron tekstu, bibliografii, spisu tabel, wykresów i rysunków oraz z aneksu (z tabelami z danymi i z narzędziem własnego autorstwa). Praca łącznie liczy 510 stron. Na zasadniczą część pracy składają się: wstęp, pięć rozdziałów teoretycznych, dwa rozdziały metodologiczne, jeden rozdział empiryczny, wnioski z badań, wnioski dla praktyki resocjalizacyjnej i przyszłych badań oraz podsumowanie. Pod względem struktury pracy zauważyć można rozbudowaną część teoretyczną, która dominuje nad częścią empiryczną. Wynika to z wielowątkowości omawianych zagadnień niezbędnych do wprowadzenia czytelnika w kwestie metodologiczne i organizację badań. Pod względem liczby stron zauważa się jednak przewagę części empirycznej (270 stron) nad częścią teoretyczną (178 stron), co jest oczekiwane w pracach doktorskich.

Część teoretyczna składa się z pięciu rozdziałów, które postaram się omówić i ocenić całościowo, po to, by uwagę skierować na część empiryczną, która dla oceny pracy doktorskiej zawsze ma wiodące znaczenie.

Struktura tej części jest logiczna i uzasadniona potrzebą dokonania niezbędnych ustaleń terminologicznych. Autorka przedstawiła mechanizm podejmowania decyzji i czynniki wpływające na proces decyzyjny. Omówiła szczegółowo zjawisko zniekształceń poznawczych, jego etiologię i skutki, jakie wywołują one w procesie podejmowania decyzji rzutujących na regulowanie stosunków z otoczeniem, w tym zachowań niezgodnych z normami społecznymi. Autorka zaprezentowała ponadto współczesne koncepcje kryminologiczne wyjaśniające przyczyny zachowań przestępczych za pomocą najnowszej wiedzy o funkcjonowaniu mózgu, o procesie myślenia i o popełnianiu błędów w rozumowaniu, co skutkuje zaburzeniami w procesie podejmowania racjonalnych decyzji, adekwatnych do zmieniającej się sytuacji społecznej. Ponadto Autorka wyjaśniła na czym polega specyfika podejmowania decyzji w warunkach ryzyka. Powołała się tu m.in. na teorię poszukiwania doznań Zukermana. Istnieje bowiem hipoteza, że przyczyną przestępczości jest

 2

potrzeba stymulacji i poszukiwania wrażeń, a przestępcy mają wyższy poziom tendencji do poszukiwania doznań niż nieprzestępcy.

Przedmiotem kolejnego rozdziału jest charakterystyka tych przestępstw, które Autorka wybrała do eksploracji badawczej, a więc przestępczości przeciwko mieniu, przestępczości gospodarczej oraz przestępczości przeciwko zdrowiu i życiu. Na podkreślenie wymaga fakt, iż jest to charakterystyka nie tylko prawna, ale przede wszystkim psychologiczno-kryminologiczna, z uwzględnieniem najnowszych danych statystycznych i wyników badań prowadzonych w Polsce i za granicą.

Cześć teoretyczną zamyka analiza współczesnych tendencji w teorii i praktyce resocjalizacyjnej. Poczesne miejsce w tym rozdziale zajmuje wyjaśnienie podstawowych założeń podejścia poznawczo-behawioralnego oraz wynikających z nich różnych podejść do organizacji oddziaływań resocjalizacyjnych, jak również programów resocjalizacyjnych, które najczęściej wykorzystywane są w praktyce.

Rozdziały teoretyczne są napisane ze znawstwem przedmiotu, są wolne od błędów merytorycznych a przytaczane treści mają swoje uzasadnienie. Autorka prawidłowo odzwierciedliła poglądy najbardziej znaczących teoretyków w analizowanych kwestiach i wykazała się w tym względzie wysokim poziomem kompetencji.

Rozdział szósty został poświęcony zagadnieniom metodologicznym, które zadecydowały o kształcie przeprowadzonych badań – przedstawiła w nim problematykę i opracowany model badań własnych. Natomiast w rozdziale VII Autorka zaprezentowała problemy badawcze, zmienne i wskaźniki oraz metody i narzędzia badawcze.

Autorka sformułowała dwa problemy główne i 26 pytań szczegółowych podzielonych na trzy zestawy pytań, które dotyczyły decydenta, procesu podejmowania decyzji i ryzyka wynikającego z popełnionego przestępstwa. Wyczerpują one poruszaną problematykę i są adekwatne do analizowanych treści.

W celu zgromadzenia materiału empirycznego Autorka posłużyła się triangulacją metod, czyli strategią badań jakościowo-ilościowych. W części ilościowej zastosowała 4 narzędzia badawcze: narzędzie własnego autorstwa (Narzędzie do badania postrzegania ryzyka wynikającego z przestępstwa), Inwentarz Stylów Myślenia Rode, Kwestionariusz Roli Narracyjnej (wybrane elementy) oraz Skalę Doznań Zukermana. W badaniach jakościowych Autorka zastosowała wywiad pogłębiony z elementami wywiadu narracyjnego. Niestety w pracy nie przedstawiła dyspozycji do wywiadu. Na stronie 209 wspomina o kwestionariuszu wywiadu, który był wykorzystany w badaniach jakościowych, ale w Aneksie go nie odnalazłam.

 3

Dobór narzędzi ma swoje uzasadnienie merytoryczne i metodologiczne i zasługuje na pozytywną ocenę. Najsłabszym ogniwem w wymienionej baterii narzędzi badawczych jest narzędzie własnego autorstwa. Autorka stwierdziła, że przeprowadziła badania pilotażowe, które miały m.in. na celu weryfikację powyższego narzędzia. Dlatego dziwi mnie, że w wersji zamieszczonej w Aneksie znajdują się błędy świadczące o niedopracowaniu formalnym tego narzędzia. Na przykład, niektóre pytania się powtarzają (np. „W jaki sposób zmieniły się Twoje relacje z znajomymi po dokonaniu przestępstwa” - brak numerów pytań uniemożliwia mi ich przywołanie, więc wymienię strony - 509 i 510). W niektórych pytaniach w instrukcjach mowa jest o skali 7 punktowej, a odpowiedzi można udzielić na skali od 1 do 5 (s. 505, 509, 510). Na stronie 506 są dwa niestylizyczne pytania zaczynające się od słów: „Jakie okolicznościach...” Na stronie 506 pod tabelą jest instrukcja, która nie wiadomo czego dotyczy. Autorka przeprowadzała badania indywidualnie, więc myślę, że badani w razie wątpliwości lub niezrozumienia pytań czy poleceń mogli liczyć na ustne wyjaśnienia badaczki.

Autorka na stronie 187 stwierdziła, że w badaniach wyróżniła dwie zmienne zależne: proces decyzyjny i ocenę decyzji, po czym w tabeli nr 1, w której dokonała operacjonalizacji zmiennych i wskaźników, wymieniła tylko jedną zmienną zależną, mianowicie „proces decyzyjny” o drugiej zmiennej zależnej nie wspominając.

Ustalenia, które zmienne pełnią w badaniach rolę zmiennych niezależnych, a które zmiennych pośredniczących zawsze są dyskusyjne i uznaniowe, ale swoje decyzje badacz musi poprzeć argumentami. W tym wypadku można dyskutować, czy emocje i skłonność do poszukiwania wrażeń, które Autorka zaliczyła do zmiennych niezależnych, nie powinny być zaliczone do zmiennych pośredniczących, gdyż w istocie są one cechami osobowości, podobnie jak to zrobiła w przypadku stylu myślenia przestępczego. Zauważam, że „przeszłość kryminalną” autorka zaliczyła do zmiennych pośredniczących i do zmiennych niezależnych (s. 187 i s. 189). W tym drugim przypadku powinna była użyć innego pojęcia, np. liczba wyroków sądowych. Poza tym „kategoria popełnionego przestępstwa” również się powtarza w zmiennych niezależnych i pośredniczących. Faktem jest, że to badacz decyduje, które zmienne pełnią funkcję zależnych, niezależnych, czy pośredniczących, ale powinien to uzasadnić w sposób wyczerpujący.

Rozdział VIII zatytułowany „Analiza i interpretacja uzyskanych wyników” zawiera prezentację badań jakościowych, jak również badań ilościowych. W analizach jakościowych Autorka dokonała porównań pomiędzy badanymi grupami w zakresie występowania różnic i podobieństw w trzech obszarach: charakterystyki decydenta (w tym pod kątem jego emocji,

motywów, kariery przestępczej), przebiegu procesu decyzyjnego oraz postrzegania ryzyka wynikającego z przestępstwa. W toku analiz i interpretacji podjęła również próbę ukazania związków pomiędzy zmiennymi oraz nakreślenia rozumienia przez badanych pojęć i procesów związanych z procesem decyzyjnym.

Autorka w części analiz jakościowych określała częstotliwość zarejestrowanych obserwacji (np. tabela 6, 12). Natomiast w innych częściach analiz nie pada żadna liczba (np. tabela 8, 9, 10 i nast.). Czytelnik wobec tej niekonsekwencji ma prawo domniemywać, że wskazywane obserwacje są jednostkowe. Nie wiem, czy to był zamierzony zabieg, jeśli tak, to czym Autorka się kierowała raz podając twarde dane a innym razem nie. W przypadku braku konsekwencji dobrze by było wyjaśnić zasadę, która Autorka się kierowała.

W części dotyczącej wyników badań ilościowych prowadzone analizy i interpretacje są logiczne, poprawne i uzasadnione, poza jednym wyjątkiem. Otóż interpretując zaobserwowane korelacje pomiędzy zmiennymi, którymi są pary stwierdzeń, np. na temat odczuwanych emocji (tabela 20, 21), Autorka dokonała nadinterpretacji. Zaobserwowana korelacja pomiędzy parami stwierdzeń nie uprawnia bowiem badacza do konstatacji odnośnie częstotliwości z jaką badani wybierali dane stwierdzenia. Korelacja dodatnia wskazuje, że wzrostowi wartości jednej cechy towarzyszy wzrost wartości drugiej cechy. Oznacza to, że ci badani, którzy zgadzali się z jednym stwierdzeniem zgadzali się równocześnie z drugim stwierdzeniem, a inni, którzy się z tym stwierdzeniem nie zgadzali - nie zgadzali się równocześnie z drugim stwierdzeniem. Nie wiemy jednak ilu badanych się zgadzało z analizowanymi stwierdzeniami, a ilu się nie zgadzało. Natomiast Autorka np. na stronie 388 pisze: „Z poniższej tabeli wynika, że wśród badanych pierwszy raz, mienie, dominowały emocje z obszaru drugiego i trzeciego”. Niestety po liczbie stwierdzonych korelacji pomiędzy parami emocji nie można, uważam, wyciągnąć powyższego wniosku. Przy okazji zauważę, że zastosowany w cytowanym zdaniu opis badanych grup (np. pierwszy raz, mienie) nie jest łatwy do recepcji przez czytelnika. Czytelniejszy jest zapis „grupa PR-m”, który jest stosowany w tabelach.

Autorka na stronie 385 wspomniała, że posługiwała się „skalą jakościową”. Domyślam się, że chodziło jej o skalę pomiarową występującą w statystyce, a więc albo o skalę nominalną albo o skalę porządkową.

Oceniam, że Autorce udało się na większość postawionych pytań badawczych znaleźć uzasadnione odpowiedzi. Moje wątpliwości budzi sposób docierania do odpowiedzi na problem nr 7, który brzmiał: „Jakie informacje uzyskane w toku kariery przestępczej miały znaczenie w podjęciu decyzji o popełnieniu przestępstwa i w jego wykonaniu?” W celu

odpowiedzi na to pytanie badawcze Autorka sprawdziła, czy badanym zdarzyło się ukraść pieniądze, czy zdarzyło się im ukraść rzeczy ze sklepu, czy zdarzyło się im brać udział w bójce, czy zdarzyło się im popełnić przestępstwo i uniknąć kary (s. 395-399). Dokonane przez Autorkę interpretacje uzyskanych wyników nie dają podstaw do stwierdzenia, jakie informacje z tych przestępstw uzyskali badani i czy miały one znaczenie w podjęciu decyzji o popełnieniu przestępstwa. Ta część analizy jest przykładem na to, że jeśli pytanie jest sformułowane na wysokim poziomie ogólności, to badaczowi jest bardzo trudno przełożyć je na język empirii. Ale muszę zwrócić uwagę, iż jest to tylko jedno pytanie badawcze z 26, a więc w 25 przypadkach ten błąd się nie powtórzył.

Na marginesie dodam, że nie ma czegoś takiego jak kara aresztu (s. 425). Tymczasowe aresztowanie jest środkiem zapobiegawczym stosowanym wobec podejrzanego lub oskarżonego w toku postępowania karnego, polegającym na osadzeniu go w stałym miejscu (areszcie śledczym), w izolacji od świata zewnętrznego w celu zabezpieczenia sprawnego przebiegu procesu sądowego.

Pragnę zwrócić tu uwagę na fakt, że zaprojektowane przez mgr Tajak-Bobek badania były szeroko zakrojone, bardzo ambitne, musiały być bardzo czasochłonne i wymagały wielkiego nakładu pracy, co należy docenić i zasługuje na słowa uznania.

Ocena formalnej strony pracy

Niewątpliwie Autorka posiada zdolności pisarskie i umiejętności erudycyjne, dzięki czemu dysertacja jest łatwa w recepcji. Jednakże Autorka nie uniknęła popełnienia drobnych błędów interpunkcyjnych i redakcyjnych. Zakradł się nawet błąd ortograficzny w wyrazie „pokrótce” (s. 216). Ponadto Autorka nie uchroniła się od zastosowania zwrotów z języka potocznego, np. „osoby pierwszy raz odsiadujące wyrok” (s. 211). Zauważam, że pomiędzy liczbą a znakiem % nie powinno być spacji, np. 15,8%, 16,5% (s. 221). Wobec rzeczowników policzalnych stosuje się pojęcia liczba a nie „ilość” (np. s. 230, 398). W spisie tabel i wykresów numeracja nie jest prowadzona od liczby porządkowej 1.

Są to jednak drobne błędy, które nie mają wpływu na zasadniczą ocenę pracy. Mimo tych pomyłek dokonam konstatacji, iż niniejszą pracę pod względem wypełnienia wymagań formalnych oceniam bardzo pozytywnie.

 6

Wnioski końcowe

Badania przeprowadzone przez mgr Agnieszkę Tajak-Bobek dowodzą, że badana materia jest bardzo skomplikowana i w dalszym ciągu należy eksplorować specyfikę podejmowania decyzji przestępczych, a zwłaszcza czynniki, które utrudniają podejmowanie konstruktywnych decyzji, takich jak zniekształcenia poznawcze. Propozycje dla praktyki resocjalizacyjnej sformułowane przez Autorkę na zakończenie swojej pracy wynikające z zaprezentowanych wyników badań są ważne z punktu widzenia organizacji oraz funkcjonowania systemu profilaktyki i resocjalizacji. Uważam, że należy dalej je rozbudowywać i mam nadzieję, że przyczynią się do rozwoju i udoskonalenia praktyki społecznej w tym zakresie.

W recenzji skoncentrowałam się przede wszystkim na przytoczeniu słabszych stron niniejszej pracy, gdyż tak rozumiem rolę recenzenta – początkujący badacze uczą się dopiero warsztatu badawczego i potrzebują wskazania błędów, niedociągnięć, niedoskonałości, żeby mogli wznieść się na wyższy poziom rozwoju naukowego. Jednakże wskazane błędy nie mogą przesłonić całości pracy, którą uznaję jako wartościową poznawczo, napisaną ze znawstwem przedmiotu, posiadającą logiczny zamysł badawczy i odznaczającą się konsekwentnym zrealizowaniem założonych celów.

Reasumując pragnę podkreślić, że praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Autorka wykazała się nie tylko dobrym przyswojeniem zagadnień z zakresu objętego przedmiotem rozprawy, ale i pogłębioną wiedzą z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej i psychologii. Dowiodła umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych przez zaprojektowanie, przeprowadzenie, omówienie otrzymanych wyników badań i sformułowanie wynikających z nich wniosków i wskazówek do pracy resocjalizacyjnej. Proces weryfikacji postawionych hipotez jest poprawny. Autorka zrealizowała zasadnicze cele badań.

Stwierdzam więc, że rozprawa doktorska mgr Agnieszki Tajak-Bobek pt. „Charakterystyka i uwarunkowania procesu podejmowania decyzji przestępczej – znaczenie dla oddziaływań resocjalizacyjnych” napisanej pod kierunkiem dr hab. Przemysława Piotrowskiego stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje wiedzę teoretyczną Autorki w dziedzinie nauk społecznych w zakresie pedagogiki. Praca ta spełnia więc warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017, poz. 1789) w zw. z art. 179 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca Przepisy wprowadzające Ustawę – Prawo o

szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669). Wnioskuje więc o dopuszczenie mgr Agnieszki Tajak-Bobek do następnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

Opole, 30 grudnia 2020 r.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Tajak-Bobek'.